

GADKA (209) sb f

-d- (206), -t- (3).

gąd- (184), gad- (4); gad- *OpecŻyw, BudBib*; gąd-: gad- *BierEz* (18 : 1), *Mącz* (17 : 1); *końcowe a jasne*.

sg N gądka (47). ◇ G gądki (14). ◇ D gądce (4). ◇ A gądkę (45). ◇ I gądką (4). ◇ L gądce (3). ◇ pl N gądki (13). ◇ G gądek (23). ◇ D gądkám (2). ◇ A gądki (40). ◇ I gądkami (7); -ami (6), -ami (1); -ami :-ami *CzechRozm* (1 : 1). ◇ L gądkach (7).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *Zagadka; przypowieść, alegoria; aenigma Mącz, Calag, Calep; adagium, argutia, proverbium Mącz* (95) : *March*¹ A; Y ielzcze mu lift nápifał: Ná ktorymże gadká ftáła/ Ktora fie w łobie ták miála. [...] Wiezá ná źiemi nie lęże/ A niebá teź nie dośięże *BierEz* F3; Iźby ony tve kobyły/ Tákó bárzo mnoźne były: Iákoś mi o nich powiádał/ W oney gadce ktorąś zádał. *BierEz* G2v, A2, C, G2v, G3; Bo tu yák ku przypowyeści vcho fklónić muźę/ A gadki fwey pod pokrywką yák w yákyey grze ruffę *LubPs* N2 [*przekład tego samego tekstu KochPs* 72]; *BibRadz Rom* 14/1, II 90c marg; *BielKron* 40, 51v [2 r.], 71 marg, 85v marg; *Mącz* 4c; *HistRzym* 9v [8 r.]; *Calag* 397a; *KochFr* 129; Tám iuź pieśni rozmáité/ Tám będą gadki pokrité *KochSob* 70; *Calep* 34a; *ZbylPrzyg* B4v.

W charakterystycznych połączeniach: gadka dziwna (3), *pokryta, prorocka (proroka)* (2), *rozmaita, śmieszna, trudna* (2), *węzłowata, zwiłkana, żartowna*.

Zwroty: »oznajmić gadkę« (1): Ale oná plákála przed nim przez onę wízytkę fiedmń dni poki gody były/ áź iey oznaymił dnia fiodmego gdy mu iuź donagłála/ A tákże oná oznaymiła gadkę ludowi fwemu [*Et indicavit aenigma filiis populi sui*] *BibRadz Iudic* 14/17.

»gadkę, gadce (po)rozumieć; przez gadkę rozumie się« (1 : 1; 1): Ezop dáleko w kąćie ftał/ Hnet tey gadce porozumiał *BierEz* C3v, F3; A gdy iuź nádchodźił fiodmy dzień/ rzekli do żony Sámfonowej: Lágodnie zleguy męźá twego/ á námow go żeć powie co fie przez tę gadkę rozumie [*ut indicet tibi quid significet problema*]. *Leop Iudic* 14/15.

»powiedzieć gadkę; gadka powiedziana« = *zadać zagadkę* [szyk zmienny] (3; 1): *BielŻyw* 60; Powiedzże nam tę gadkę [*Aenigmatice loquere aenigma tuum*] á będziem iey fluchác. *BibRadz Iudic* 14/13; Táiemnice fkrtych przypowieści zrozumie/ á będzie fię obierał w gadkách przez podobieńftwá powiedziánych [*et in absconditis parabolarum conversabiturVulg*] *BibRadz Eccli* 39/3; *KochPs* 114.

»powiedzieć gadkę, odpowiedzieć k gadce« = *podać rozwiązanie zagadki* (3 : 1): Nienawidziř thy y nie miłuielz mię: że mi nie chceř powiedzieć gadki tey/ ktorąś zádał fynom ludu moiego [*idcirco problema, quod proposuisti filiis populi mei, non vis mihi exponere*] *Leop Iudic* 14/16; *BibRadz Iudic* 14/15; *BielKron* 52; *HistRzym* 24 v.

»gadkę przyjąc, wziác« (1 : 1): *BierEz* F3v; A ktoźkolwiek od Krolá gadkę przyiał/ á niezgadłby iey/ tedy gárdło ftrácił *HistRzym* 8v.

»gadki pytać« [szyk zmienny] (2): *BierEz* D3v; Przetoź miły brácie iuź idź/á nie pytay więcey tákowych gadek odemnie. *HistRzym* 95.

»gadkę rozwiązać« (1): A niemogli przez trzy dni gadki tey doić á rozwiązać [*propositione solvere*] *Leop Iudic* 14/14.

»gadkę składać, wynaleźć, wymyślać« (1 : 1 : 1): A y gadek wiele składał/ Ktore Krol innym Krolom fiał *BierEz* F3; *BielŻyw* 17; *BierRozm* 8.

»gadkę trafić« [szyk zmienny] (2): Byćcie byli nie oráli ćielicą moią nie tráfilibyćcie byli gadki moiey [*non invenissetis aenigma meum*]. *BibRadz Iudic* 14/18; *BielKron* 52.

»gadkę wyłożyć (a. wykładać)« [szyk zmienny] (7): Tedy Apollon wykładał gadkę rzekąc. Swe ciało iefz/ á fwą krew pijefz/ To iefth że fwey corki pożywałz/ ienz ieft twe ciało/ y twa krew. *HistRzym* 9v, 10 [3 r.], 24v, 25; *KochPs* 72.

»(za)da(wa)ć gadkę« [szyk zmienny] (15): *BierEz* C3v, F3; Do kthorych rzekł Sámfon/ Zadam wam teraz gadkę [*Aenigmaticae loquor nunc vobis aenigma*] *BibRadz Iudic* 14/12; Iozefus piŕze/ iż then obyczay był miedzy onymi ludźmi zadawać sobie gadki áby fie im rozum oŕrzył w wypráwowaniu ich/ co fie thez dźiało miedzy Sálomonem y Hirámem krolom Tyrŕkiem. *BibRadz I* 143d *marg*, *Iudic* 14/16; *BielKron* 51v [2 r.], 71, 87v; Exordiri argntias, Począc gádki nieyákie zádawać. *Mącz* 268a, 408a; *HistRzym* 9v, 24, 25; *RejZwierc* 204v.

»gadkę (za)gadać« (2): Drugi tę gadkę zágadał/ Koŕcioł wielki niektory fiał: W który^m poŕzrod fiał fłup proŕcie/ Trzymáiąc fám miaft dwánaŕcie. *BierEz* G3, G3.

»gadkę, gadce zgadnąć (a. zgadać, a. zgodzić, a. ugodzić)« [szyk zmienny] (13 : 1): Xántus chcąc tę rzecz ogrodzić/ Iż gadce nieumiał zgodzić: [...] Ná Ezopá to iął fkládác. *BierEz* Cv, F3; Wftąpił tedy Duch Páńki w Sámfoná/ y ffeđł do Afchálon/ y zabił tám trzydzieŕci męzow: ktore złupiwfly z odzienia ich/ dał thym kthorzy mu gadkę zgádnęli [*qui problema solverant*] *Leop Iudic* 14/19; *BibRadz Iudic* 14/14, 19; Aperire aenigma, Trudną zwikłaną gadkę zgádnąć. *Mącz* 278d, 260b, 408a [2 r.]; Apollonie/ gadkiŕ nieugodził/ á przetożeŕ fzyię ftrácił. *HistRzym* 10, 8v [3 r.], 24v.

Wyrażenia: »odpor gadce« (1): Názáiutrz Więc Xánt wefoł był/ Dla towarzysftwá więcey pił: A potym niewefoł ŕiedział. Odporu gadkam niewiedział. *BierEz* D3v.

»wyprawowanie gadek« (1): Náđ to iefli kto pożąda doŕwiadczenia wiela rzeczy/ tedyć tá wie rzeczy dawne/ y przyŕzłe przepátruie/ chytre mowy y wypráwowanie gádek [*et dissolutiones arumentarum Vulg*] rozumie *BudBib Sap* 8/8.

Szeregi: »baŕń abo gadka, abo historyja« (1): mogą być do tego obráne iákie chędogie baŕni/ ábo gadki/ ábo hiŕtorye [*vel fabellae deligerentur, vel aenigmata, vel historiae*]/ ktoremiby ŕię dźieci pobudzály do roboty *ModrzBaz* 10v.

»gadka, (i) przypowieŕć (a jakoby baŕń)« [szyk 3 : 1] (4): Izali ci wfzytcy nie vczynią o nim gadki y przypowieŕci/ á iákoby baŕni [*parabola sument, et interpretationem aenigmatum eius*]/ mowiąc o nim *BibRadz Hab* 2/6; Adagium, proverbium, Przypowieŕć. *Gadká. Mącz* 3b; *KochPs* 114; *CzahTr* E3.

2. *Problem do rozwiązania, kwestia sporna, zagadnienie, twierdzenie, dociekania, rozważania, pogłąd, dyskusja, dysputa naukowa lub religijna; pytanie; spór; collectio a. coniunctio sermonum, syllogismus BartBydg; quaestio Mącz, Cn; propositio, quaestiuncula, sermo, thema Mącz; disputatio Calep; interrogatiuncula Cn (104) : BartBydg* 143b; *BielŻyw* 9; *Problemata Ariftotelis*. Gadki z piŕma wielkiego philozopha Ariftotela, y teź inŕzych mędrzcow tak przyrodzoney iako y lekarŕkiey nauki z

pilnością wybrane *GlabGad kt*; *KromRozm III P2v*; ORtel álbo Sentencya ieft dwoiáka. Iedná kthora bywa wydaná nie o główná rzecz o kthorá żáluíá/ ále íye przytoczy s przypádley gadki kthora od Prokuratorow bywa wrzuconá między początek á dokonanie ípráwy/ iáko około Mocy/ Odwłok/ Opraw/ Gwaru/ Odmow. rc. *GroicPorz aa4v*; *KrowObr 114v* [2 r.]; *RejWiz 117*; y odpowíadał íey Sálomon ná wílyftkie rzeczy ktere mu zádawála/ y niebyła tá gadká [*non fuit sermo*]/ ktereby by Krol nie wiedział *Leop 3. Reg 10/3, 3.Esdr 3 arg*; A ízby íię nie báwili básniámi/ y rodzajymi nieíkończonymi/ ktere rádfzey gadki przynoszą [*quae quaestiones praestant magis*] niż budowanie Boże/ ktere íeft przez wiárę. *BibRadz 1.Tim 1/4, *4, 2.Tim 2/23*; *OrzRozm N*; *Mącz 304b, 396d*; *GórnDworz Yv*; *RejPosWstaw 21v*; *BudNT 1.Tim 1/4, 2Tim. 2/23*; ROZMOWY CHRISTIANSKIE. [...] W ktrych íą rozmáite gadánia o przednieýfzych ártýkulách wiáry Christiáníckey: A zoíobná o Zydowíckich gadkách/ ktrymi Páná Iezufá Chríftulá y Ewánieliá wynífczýć chcą. *CzechRozm kt*; á ták íuż zániechawízy Zydow z ích gadkámi/ do rozmow íie nálfzych Chríftyáníckich obroćmy. *CzechRozm 176, Av* [2 r.], 1, 67 *marg*, 146, 176, **4v; *KochDryas A2v*; *SkarŻyw A2*; gdyby Papieźnicy [...] íámegoby tylko íłowá Boże⁸⁰ w ípráwach y gadkách íwych vzywáli: nigdyby íię z íwoim nabożeńítwem/ Bogu obmierzyłm/ á íłowu Bożemu przećiwnym/ nie ótáli. *CzechEp 133*; *NiemObr 13*; *OrzJan 129, 130*; *WujNT Act 23/29, 25/20, 26/3, 1.Tim 1/4, 2.Tim 2/23, Tit 3/9, Aaaaaa2*; Gdy mądrością komorne towarzysze íwoie v Monárchy íwiátá Dáryulzá przeízedł: á mądrá gadká/ coby ná íwiećie było namocnieýfzego/ prawdę wyníoíł y wyílawíł: [...] vpomínki zakládne odnioíł *SkarKazSej 668a*.

gadka około czego (1): DAwna á poípolita íeft przypowíeć miedzi ludzmi, Gdy mówią. Tak trzymaymy iako nálfzy przodkowie trzymali. [...] Ale ktrzy íą przodkowie nálfzy około te⁸⁰ gadka íeft. *BielŻywGlab nlb 8*.

gadka o kogo, o co (2): Lecź íesli gadká o íłowo [*quaestio est de verbo*]/ á (o) nazwícká zakonu wálzega pátrćie íię íami. *BudNT Act 18/15*; *ModrzBaz 4*.

gadka miedzy kim (3): *BielKron 115v marg*; *Mącz 336a*; O Spráwiedliwóści ábo víspráwiedliwieniu Chrzećíjáníckim wiele gadek íeft miedzy dźííesýfzemi *SkarKaz 309a*.

gadka z kim (4): A szyedzacz przí stholye dway zonych krzećczyanow myeli gadky zyednym Zídem o wyerze *LibMal 1554/190*; *GórnDworz Hv, X8*; *SkarJedn 318*.

gadka o kim, o czym (30): Niektorego lepak czaíu wćęła íie była gadka miedzi Allexendrowymi przyiációy íuż opílemi o dzieiach Philipa krola oycza Allexendrowe⁸⁰ *BielŻyw 104, 114*; *BielŻywGlab nlb 11*; *GlabGad A5, F4*; *MiechGlab *3v*; Tenże zmyenkę czyníac/ yáko íye była zruffýlá myędzy Greki gadká o duchu S. yeftli yedney íftności z bogyem oycem y íynem: píífe íź przeftáli wílyfcy ná tym co vznał koícyoł Rzymíki. *KromRozm III 05, L4v, L5*; *LibMal 1554/190*; *Diar 44*; *GroicPorz b2v, ffv, ff3*; *RejWiz 133, 147*; *Perdifficilis et perobscura est quaestio de natura Deorum, Bárzo trudna yeft gadká o wíafności bogów. Mącz 336a*; *SienLek 42v, 108*; *RejAp 46*; *GórnDworz C3, V6v*; *CzechRozm A6v*; *ModrzBaz 55v*; *CzechEp 102*; *WujNT Act 18/15, s. 473 marg, Act 25/19, 1.Tim 6/4*; *SkarKaz 309a*.

W charakterystycznych połączeniach: gadka bluźnierska, chrystyjańska, chytra, głęboka (2), *głupia* (7), *mądra, niećwiczona, niepobożna, niepotrzebna (mniej potrzebna)* (4), *niepożyteczna,*

nieprzystojna, nieumiejętna, potworna, prożna (2), przypadła, rozmaita (2), rozumna, szkodliwa, trudna (przytrudniejszym) (5), twarda, wszeteczna, zakonna, zdrażliwa, żydowska (8).

Fraza: »jest, bywa gadka« [szyk zmienny] (11 : 5): *BielŻywGlab nlb 8; KromRozm III L5; Diar 44; Iáko gdy ípytáią/ w kthorym ítopniu íełt Práwnęk od Dźiádá/ powiełz íż w czwartym. Bo od dźiádá ten idźie rząd Perfon. Dźiad/ Oyciec/ Syn/ Wnęk/ Práwnęk* Abowiem w Liniey próftey ile íełt Perfon o kthorych bywa gadká áż do óstátniey/ tyle íełt ítopniow/ odiąwłzy íedną Perfonę. GroicPorz ffv, b2v, aa3, ee2, ff3; RejWiz 147; Quae res in quaestione versatur, Co zá gadká yełt miedzy wámi o czym rozmawiacie. Mącz 336a; SienLek 42v; Bo gdzie íełt gadká o to iáka Rzeczpółpolita ma być [Omnis de republica quaestio]/ tedy mi íię ták zda/ że wtem trzeba przinamniey trzy rzeczy obáczáć ModrzBaz 4, 55v; SkarJedn 318; WujNT Act 18/15, s. 473 marg.*

Zwroty: »w gadki wdawać się« [szyk zmienny] (2): *LubPs bb4v marg; Przetoz nie wdáiąc íie w niepotrzebne gadki/ zgołá nálláduymy íług tych/ kthorym gdy Pan wodę przynieść rołkazał/ wnet go włłucháli RejPos Wstaw 44v.*

»w gadkę zachodzić (a. zejść, a. wchodzić)« [szyk zmienny] (4): *A máło ich ná íwiecie co íie w tym zgodzili/ Chociay w głęboke gadki o tym záchodzili. RejWiz 133; SienLek 112v; GórnDworz Hv, X8.*

»gadki zadawać; gadek zadawanie« (1; 1): *Przeto godzi íie od człowieka počáć náłze powiadanie y onim gadek zadawanie/ czemu by on tak był ítworzon á nie inacey počáwłzy od głowy áż do nog. GlabGad A5; SkarKaz 80a.*

Wyrażenie: »wyrozumiejący gadki« = *intelligens propositiones Vulg Dan 8/23 (1): A ná óstátku krolełtwá ich/ wedle dokończenia przełtępcow/ náłtanie Krol mocny twarzámí/ y wyrozumiejący gadki. CzechEp 364.*

Szeregi: »gadka a(1)bo dysputacyja (i pytanie)« [szyk 1 : 1] (2): *W Antyochyey nie ták był ípor/ iáko dyłputácyja álbo gadká y pytanie. WujJud 129; WujNT Yyyyy3.*

»problemata, to jest gadki« (1): *Wyłóżyłem tymi czáłi Problemata, to íełt gadki, Nie plotki ani mataninę, ale opowiadanie przyczyn rzeci rozmaitich przyrodzonych GlabGad A3.*

»spor i proznomowność, i gadka« (1): *Káže mu íię ítrzedz íporow y proznomownośći y głupich gadek zakonnych. WujNT 2.Tim 2 arg.*

»pytanie, (i, a, albo) gadka« [szyk 5 : 2] (7): *na kołaciey onegdayłzey ítała íie gadka j pytanie miedźi niektórymi vcżonymi o rzeczách albo przygodách ktore bywaią w ítronách połnocnych MiechGlab *3v; Thema, latine propositio, sive propositum, Powieść/ pytanie/ gadká/ ku rozbierániu y díłputowániu wzięta. Mącz 454c, 336a [2 r.], b, 450c; CzechRozm 124v.*

»(roz)mowa, (i) gadka« [szyk 2 : 1] (3): *ábym od tych chropowátých/ y chrołtáwých wrzodow/ íprofných/ obmierzłých/ nie wycudzonych/ głupich/ nikczemnych/ iádowitych/ zaráźliwych/ niezbożnych y dułzy ízkodliwych gadek y mow ludźi záwiedźione odwiodł. CzechEp 77, 77; Calep 332a.*

»gadka i roznica« [szyk 1 : 1] (2): *Włczynály íię też oných czáłow rozmáite gadki/ y roznice/ we zborzech Apółtołłkich NiemObr 42, 42.*

»gadka i spor« (2): *CzechEp* 102; Ieśli kto ináčzý vczy [...] ten pyfzny ieft/ nic nieumieiący/ ále czwierzący fię około gadek y íporow o łowiech [*circa quaestiones et pugnas verborum*] *WujNT* 1.*Tim* 6/4.

»swar i gadka« (1): ohydził im nieprzyiaćiel pośluźeńftwá wiary profototę/ y żywotow świętych przykłády y czytánia: áby fie na fwarách y gadkách dwornego wtáiemnicách Bośkich ízperánia/ zábáwili *SkarŻyw* A2.

3. *Pomysł, zamiar* (2) : A ya M. kroliv tey gadkj niemam nygdi any radi abich ya gothowal woynę na wasche zyemie *LibLeg* 11/48, 11/45.

4. *Rozmowa, gadanina, pogaduszka; pogłoska* (8) :

gadka z kim (2): *GórnDworz* L5v; Acż Pánu tych gadek nigdy z nim nie było potrzebá/ iedno iż thák chciał mieć dla náuki á dla prześtrzeżenia nášzego *RejPos* 218.

W charakterystycznych połączeniach: gadka niepodobna, prożna (2), *rozmaita, trudna*.

Fraza: »były gadki [o kim między kim]« (1): Y były rozmaijtę gadki onijm między tlułfczą ij załtępy żydowśkiemi/ bo niektóry mowili/ iję on ieft Kryřtus w zákonie obietzany/ fwięty a dobry. *OpecŻyw* 66.

Zwroty: »stać się gadką ludzką« = *być na ustach u wszystkich* (1): Iam nos fabulae sumus, Staliřmy fie gadką lucką/ to yeřt/ Wřziřcy o nas mowią/ álbo každy námi vřtá wymywa. *Mącz* 113a.

»wřtępować w gadki« (1): Drudzyć řwoie niedořtátki/ Gdy wřtępuią w prozne gatki: Sámi ná fie wyiawiáią/ Kiedy komu przyganiáią. *BierEz* P3.

»gadkę zada(wa)ć« = *przekazać jakąś treść, stwierdzić coś* (2): A thu iey záfię drugą trudnieyřą á niepodobnieyřą gadkę zádał: Iż Duch řwięty wřtápi do řercá twoiego *RejPos* 272; *NiemObr* 101.

Szereg: »bařń, gadka« (1): W próznowánium řilá ich/ řczęřćie řwoie kłáda/ Ná bařni/ gadki próznie/ iáko ná miód iáda. *GořCast* 31.

Wyrażenie przyimkowe: »w gadki« (1): Acżći poprawdzie naydzie drugiego [...]/ Czo fie nie będzie chciał z nikim wdáwáć/ iedno wřzytko s pány: gdzie go zářrzy [...] to wnet do niego popędzi: tho řnim/ iáko z rodzonym w gadki *GórnDworz* L5v.

Synonimy: 1. *bajka, bařń, fabuła, historyja, powieřć, przypowieřć, wymyřł, zagadka*; 2. *dyskurs, dysputacyja, dysputowanie, hadrunek, kwestyja, mowa, niezgoda, poswar, poswarek, pytanie, rozmowa, roznica, spor, sprzecznie się, swar*.

Cf **GADANIE**